

DEEL I

WINTER – BARSTEN IN DE GEVESTIGDE ORDE

Martin Luther King, jr., de zeventwintigjarige leider van de Montgomery Bus-boycot, roept op tot kalmte vanaf de veranda van zijn door een bomaanslag beschadigde huis, 30 januari 1956. Naast hem staan, van links naar rechts: brandweercapitein R.L. Lampley, burgemeester W.A. Gayle (in uniform) en hoofdcommissaris Clyde Sellers. © Bettmann/CORBIS

MONTGOMERY

Als in de toekomst de geschiedenisboeken worden geschreven, zal hier in Montgomery iemand moeten zeggen: ‘Er heeft op deze aarde een volk geleefd, een *zwart* volk, met wollig haar en een zwarte huidskleur, een volk dat de morele moed opbracht voor zijn rechten op te komen. En hierdoor verleende zij een nieuwe betekenis aan de geschiedenis en de beschaving.’

MARTIN LUTHER KING

Op maandag 30 januari 1956, even voor half tien 's avonds, stopte een lichtkleurige auto voor de witte pastorie in South Jackson Street 309 in Montgomery, in de Amerikaanse staat Alabama. Het bescheiden, in 1912 gebouwde huis werd bewoond door dominee dr. Martin Luther King, jr., de zevenentwintigjarige predikant van de Dexter Avenue Baptist Church, zijn vrouw Coretta en hun dochtertje Yolanda van twee maanden. Volgens een ooggetuige was de auto kort gestopt om vervolgens met een ‘noodgang weg te rijden’.¹ Coretta zat in de woonkamer met een huisvriend te praten toen ze buiten plotseling ‘een harde bonk op de betonnen vloer van de veranda’ hoorde. Zenuwachtig als ze was na de reeks telefonische bedreigingen van de laatste tijd liep ze snel met haar gast naar de achterkant van het huis. Een paar seconden later klonk een ‘zware ontploffing en glasgerinkel, gevolgd door veel rook’.² Aan de zuidkant van de veranda was een staaf dynamiet geëxplodeerd die een gat in de vloer had geslagen en het dak had beschadigd. Alle ramen aan de voorkant waren gesneuveld, en de woonkamer, muziekkamer en het studeerkamertje lagen bezaaid met glasscher-ven.³

Terwijl bezorgde burens binnendruppelden, belde Coretta de First Baptist Church waar haar echtgenoot, een van de leiders van de al acht maanden durende boycot van de gesegregeerde stadsbussen, het woord voerde op een protestbijeenkomst. Geschokt vertelde ze iemand van de kerk over de bomaanslag maar vergat in alle consternatie erbij te zeggen dat iedereen

verder ongedeerd was.⁴ Eerder op de avond had King als voorzitter van de pas opgerichte Montgomery Improvement Association een toespraak gehouden voor een dicht opeengepakt publiek van tweeduizend man. De bijeenkomst naderde haar einde en King stond nog op het podium dat vooraan in de kerk was opgetrokken.⁵ Hij zag dat de koster druk stond te praten met Ralph Abernathy, de predikant van de kerk en een goede vriend van King. Abernathy liep plotseling het podium af, maar keerde in een mum van tijd weer terug met een bezorgde uitdrukking op zijn gezicht. Er was duidelijk iets niet in orde, en King riep Abernathy bij zich die hem meedeelde: ‘Er is een bomaanslag op je huis gepleegd.’ Op Kings vraag of alles goed was met zijn gezin antwoordde Abernathy verbeteren: ‘Dat zijn we nog aan het uitzoeken.’⁶

Nog maar een paar dagen tevoren had King een ernstige persoonlijke en geestelijke crisis doorgemaakt. Op dinsdag 26 januari was hij door de politie aangehouden omdat hij in een wijk vijf kilometer harder zou hebben gereden dan wettelijk was toegestaan. Na een paar uur in een smerige politiecel te hebben gezeten, was hij weer vrijgelaten. Maar de onaangename ervaring had hem volledig van zijn stuk gebracht. Nooit eerder was hij gearresteerd, en op weg naar het huis van bewaring had hij even gevreesd dat ze hem zouden ophangen.⁷ De volgende dag kwam hij laat thuis van een bijeenkomst van de MIA en kreeg hij het zoveelste dreigtelefoontje: ‘Nikker, we zijn jou en je zootje spuugzat. Als je niet binnen drie dagen de stad uit bent, jagen we een kogel door je kop en blazen we je huis op.’⁸ Die nacht kon hij de slaap niet vatten en zat hij volkomen ontredderd aan de keukentafel. King vertelde later dat hij op het punt had gestaan het bijltje erbij neer te gooien: ‘Met mijn kop koffie onaangeroerd voor me op tafel zocht ik naar een manier om weg te gaan, zonder een lafbek te lijken.’ Angstig en de uitputting nabij, begon hij tegen middernacht te bidden. Later schreef King: ‘De woorden die ik die nacht tot God sprak, staan mij nog steeds helder voor de geest:

Ik sta op de bres voor een zaak waarin ik geloof. Maar nu ben ik bang. De mensen verwachten van me dat ik leidinggeef, maar als ze merken dat ik zwak ben en geen durf toon, dan zullen ze zelf ook de moed verliezen. Ik ben aan het

eind van mijn Latijn, ik heb geen kracht meer. Ik kan het niet meer alleen.’ Op dat moment, zo herinnerde King zich, ‘ervoer ik de aanwezigheid van God zoals ik Hem nog nooit eerder had ervaren. Het was alsof ik de kalme verzekering van een innerlijke stem hoorde, die sprak: “Sta pal voor rechtvaardigheid, sta pal voor de waarheid, en God zal altijd aan je zijde staan.” Vrijwel onmiddellijk verdwenen mijn angst en onzekerheid. Nu kon ik alles aan.’⁹

De bomaanslag op zijn huis drie dagen later stelde zijn herwonnen zelfverzekerdheid danig op de proef. Nadat King van de aanslag op de hoogte was gesteld, deelde hij zijn toehoorders in de kerk mee wat er aan de hand was, en zei dat hij direct weg moest. Hij raadde zijn publiek aan rustig naar huis te gaan. ‘Laten we doorgaan met onze actie,’ zei King, ‘in het geloof dat wat we doen het juiste is, en in het nog grotere geloof dat God met ons is in deze strijd.’¹⁰ Bij zijn huis aangekomen, en nog steeds in onzekerheid verkerend over het lot van zijn vrouw en dochtertje, trof hij een complete chaos aan. Het verkeer in de straat was volledig vastgelopen, rond zijn huis hadden zich een paar honderd Afro-Amerikanen verzameld en de politie probeerde uit alle macht de orde te handhaven. Jo Ann Robinson, docent Engels aan het Alabama State College en een vooraanstaand burgerrechtenactiviste, beschreef hoe de politie ‘tevergeefs probeerde de drommen mensen bij het getroffen huis weg te geleiden. Ze waren angstwekkend stil, de stemming was geladen. Een van de agenten riep: “Ga toch naar huis, mensen, iedereen is ongedeerd.” Maar niemand verzette een stap, niemand zei een woord. Er hing een verwijtende, dreigende stilte.’¹¹ Een van de zwarte mannen wilde het zelfs op een vuurgevecht laten aankomen. ‘Ik ga helemaal niet weg,’ zei hij tegen de politieagent. ‘Dat is nou net het probleem. Jullie blanken jagen ons de hele tijd op. Jij hebt jouw .38 en ik heb de mijne, dus laten we het maar uitvechten.’ Andere omstanders hadden messen bij zich en gebroken flessen, en grootscheepse ongeregelheden waren bepaald niet uitgesloten. Niet verwonderlijk dus dat burgemeester W.A. Gayle en hoofdcommissaris Clyde Sellers, die kort na de bomaanslag ter plekke waren, er allebei ‘doodsbleek’ uitzagen. Over de zwaar beschadigde veranda betrad King zijn huis en liep meteen door naar de slaapkamer. Tot zijn opluchting zag hij dat zijn vrouw en kind ongedeerd waren.¹²

Vervolgens liep de jonge predikant weer terug naar de veranda en maande de toegestroomde mensen tot kalmte. ‘In een mum van tijd was het volkomen rustig,’ herinnerde King zich later. Nadat hij had meegedeeld dat zijn vrouw en kind ongedeerd waren, riep hij iedereen op vooral rustig te blijven: ‘We geloven in recht en orde. Raak niet in paniek (...) Grijp niet naar wapens. Wie leeft bij het zwaard zal sterven bij het zwaard. Bedenk dat dit het woord van God is. Wij zijn niet voor geweld. Wij willen onze vijanden liefhebben.’ King vervolgde: ‘Ik ben deze boycotactie niet begonnen. Jullie hebben me gevraagd om als jullie woordvoerder op te treden. Ik wil dat overal in het land bekend wordt dat als ik word tegengehouden, deze beweging gewoon door zal gaan. Als ik word tegengehouden zal ons werk niet stoppen. Want wat we doen is goed. Wat we doen is rechtvaardig. En God is met ons.’ De omstanders antwoordden met ‘Amen’ en ‘*God bless you, brother King.*’ Jaren later beschreef Coretta de emotionele reactie op haar mans uitzonderlijke toespraak. ‘Veel mensen huilden. Ik zag betraande gezichten (...) zij waren zeer geroerd, bijna alsof zij in religieuze vervoering waren.’ Het was inderdaad een opzienbarende toespraak, die onder grote druk gehouden was. Toen Clyde Sellers het woord wilde nemen, klonk er luidkeels boegeroep waardoor King zich genoodzaakt zag in te grijpen: ‘Denk aan wat ik net heb gezegd. Luister naar de hoofdcommissaris.’ Na Sellers verzekering dat King en zijn gezin konden rekenen op politiebescherming en nadat hij zijn afkeuring over de aanslag had uitgesproken, verkondigde burgemeester Gayle dat hij tot zijn ‘laatste snik’ zou ‘doorgaan om de schuldigen op te sporen en te veroordelen.’ Ook loofde hij een beloning uit van vijfhonderd dollar. Vervolgens nam King weer het woord en spoorde iedereen aan naar huis te gaan. ‘Ga rustig slapen en maak je geen zorgen,’ zei hij. ‘Probeer net zo kalm te zijn als ik en mijn gezin. We zijn ongedeerd, en vergeet vooral niet dat als mij iets mocht overkomen er anderen zullen zijn die mijn plaats innemen.’¹³ Jo Ann Robinson herinnerde zich dat toen King was uitgesproken de mensen rustig weggingen, ‘zoals een watergolf kalm en langzaam en gehoorzaam stroomafwaarts rolt’. Een van de aanwezige blanke politieagenten verzuchtte hoorbaar tegen een collega: ‘Zonder die nikkerdominee waren we nu allemaal dood geweest.’¹⁴

In 1956 waren de Verenigde Staten het machtigste en welvarendste land ter wereld. De naoorlogse economische opleving, die was aangezwengeld door consumentenbestedingen, militaire uitgaven en technologische vernieuwingen, had geleid tot een ongekende stijging van het bruto binnenlands product (dat tussen 1950 en 1956 met 70 procent was gestegen), volledige werkgelegenheid en een aanzienlijke verhoging van de levensstandaard. Amerikaanse consumenten kochten massaal auto's, ijskasten, televisies, wasmachines, en miljoenen gezinnen vestigden zich in de nieuwe buitenwijken die overal in het land als paddenstoelen uit de grond schoten. Als gevolg van automatisering en productiviteitsstijging, in combinatie met de groei van de dienstensector en de consumentenmarkt, groeiden de vs uit tot 's werelds eerste 'postindustriële' economie. In 1956 was voor het eerst de omvang van het kantoorpersoneel (van bediende tot manager) groter dan het aantal fabrieksarbeiders.¹⁵ De vs hadden bovendien het isolationisme van de jaren dertig van zich afgeschud en waren de eerste supermacht ter wereld geworden. Geruggensteund door een krachtig militair apparaat (waaronder een uitgebreid netwerk van overzeese bases en een robuuste vloot kernbommenwerpers) getuigde het land van zijn onwankelbaar geloof in de democratie door tijdens de beginjaren van de Koude Oorlog een leidende rol op zich te nemen in de strijd tegen het internationaal communisme.¹⁶ Maar achter al deze macht en rijkdom, waar het land zich met trots op liet voorstaan, ging ook een naargeestiger werkelijkheid schuil. Miljoenen Amerikanen leefden als tweederangsburgers, hadden geen deel aan de economische voorspoed, en het democratisch ideaal leek niet voor hen te gelden. Als gevolg van de wettelijk vastgelegde rassenscheiding in de zuidelijke Amerikaanse staten gingen Afro-Amerikaanse mannen, vrouwen en kinderen gebukt onder talloze onrechtvaardigheden en vernederingen. En nergens bestond een groter afkeer van deze dagelijks terugkerende beledigingen als in Montgomery, Alabama.

Montgomery, een stad gelegen aan de oever van de Alabama en omringd door vruchtbaar landbouwgebied, was ooit een centrum van de handel in katoen en zwarte slaven geweest. Tijdens de burgeroorlog diende zij als eerste hoofdstad van de Confederatie, de groep zuidelijke staten die zich van het Noorden hadden afgescheiden (op 18 februari 1861 was Jeffer-

son Finis Davis hier in het statige parlamentsgebouw officieel ingezworen als president van de Geconfedereerde Staten.¹⁷) In het midden van de twintigste eeuw was Montgomery, waar ook een hout-, meubel- en kunstmest-industrie van de grond was gekomen, economisch sterk afhankelijk van de omliggende landbouwgewesten en twee nabijgelegen luchtmachtbases.¹⁸ Zoals in alle zuidelijke staten was de Afro-Amerikaanse bevolking er verstoken van politieke rechten en onderworpen aan de vernederende rassenscheiding in het openbare leven. Hoewel eenderde van de bevolking van Montgomery (1955: 120.000 inwoners) uit zwarten bestond, had maar 8 procent van hen stemrecht. Door een scala van maatregelen werden duizenden potentiële kiezers uit het stemhokje geweerd: juridische beperkingen (stemrecht werd alleen verleend aan degenen met bezittingen ter waarde van minstens vijfhonderd dollar), een analfabetismetest (afgenomen door blanke ambtenaren) en door pressie en intimidatie.¹⁹ Ook in economisch opzicht was de zwarte bevolking achtergesteld. Het gemiddelde jaarinkomen van een zwart huishouden, circa duizend dollar per jaar, bedroeg de helft van de stad als geheel, en de meeste zwarte volwassenen behoorden tot de categorie ‘werkende armen’. Emplooi vonden de meeste Afro-Amerikanen in de dienstensector en in de landbouw; meer dan de helft van de zwarte werkende vrouwen verrichtte huishoudelijk werk bij welgestelde blanken.²⁰

De rassenscheiding in de zuidelijke staten was geformaliseerd in tal van wetten en bepalingen. Geen enkel aspect van het openbare leven bleef buiten schot; scholen, ziekenhuizen, parken, toiletten, schouwburgen, restaurants, openbaar vervoer, zelfs drinkfonteinjes – allemaal waren ze gesegregeerd.²¹ Het apartheidssysteem was in 1896 door het Amerikaanse Hooggerechtshof gelegitimeerd toen het bepaalde dat de federale overheid niet het recht toekwam om discriminerende wetgeving te verbieden, zolang de staten het principe ‘gescheiden maar gelijk’ niet schonden. Maar de rassenwetten waren vooral bedoeld om de macht van de blanken wettelijk te verankeren. Openbare voorzieningen voor de niet-blanke bevolking – zo die al bestonden – waren slecht, en Afro-Amerikanen werden vernederend behandeld. Een zwarte vrouw, opgegroeid in de jaren veertig en vijftig in Montgomery, herinnerde zich de keer dat haar aman-

delen verwijderd moesten worden en zij terechtkon in de aparte afdeling voor zwarten, een klein gebouwtje achter het Saint Margaret Hospital. Toen zij later voor controle terugkwam, merkte ze dat de wachtkamer voor kleurlingen tevens dienstdeed als wc voor de ziekenhuisconciërges.²²

Als hoogst onrechtvaardig gold de segregatie in de stadsbussen van Montgomery. De voorste tien zitplaatsen waren gereserveerd voor blanke passagiers, de achterste tien (boven de motor) waren bestemd voor de zwarte bevolking; op de zestien plaatsen ertussenin mocht iedereen zitten. Maar als alle blanke zitplaatsen bezet waren, kon de buschauffeur zwarte passagiers die op deze tussenplaatsen zaten, sommeren naar achteren te gaan om plaats te maken voor blanken. Zwarten en kleurlingen mochten niet naast of op dezelfde rij als blanken zitten. Hierdoor kwam het voor dat vier zwarten moesten staan zodat één blanke kon zitten. Bovendien was het blanke gedeelte vooraan in de bus absoluut verboden terrein voor zwarten. Zij mochten daar in geen geval gaan zitten, ook al waren alle andere plaatsen bezet en ook al was er geen enkele blanke passagier in de bus te bekennen. Zwarten mochten zelfs niet door dit deel van de bus heen lopen. Als zij bij de buschauffeur een kaartje hadden gekocht, moesten de passagiers met hun veelal afgeladen boodschappentassen – of het regende of niet – weer uitstappen en achter in de bus weer instappen. Het kon voorkomen dat haatdragende buschauffeurs wegeden nog voordat de zwarte passagiers weer waren ingestapt.²³ Jo Ann Robinson wist te vertellen dat ‘zwarten ontelbare keren moesten opstaan omdat zij op voor blanken bestemde zitplaatsen zaten. Soms was er zelfs geen enkele blanke passagier in de bus (...) Wel dertig of veertig zwarte reizigers – mannen, vrouwen, jong en oud, moeders met baby’s in hun armen, vrouwen met grote pakketten – verdrongen zich dan in het gangpad, terwijl alle voor blanken gereserveerde zitplaatsen leeg waren.’²⁴ Afro-Amerikanen werden door de blanke buschauffeurs vaak onvriendelijk en onheus bejegend. Een zwarte vrouw verklaarde dat zwarte passagiers ‘uiterst ruw’ werden behandeld. ‘Ik bedoel, net alsof we geen mensen waren maar beesten.’²⁵

Niettemin was in de maatschappelijke positie van de Afro-Amerikaanse bevolking van Montgomery gedurende de eerste tien jaar na de Tweede Wereldoorlog enige verbetering opgetreden. Het opleidingsniveau was ge-

stegen, er waren voor hen een ziekenhuis en een openbare bibliotheek gekomen, en het (geringe) aantal zwarte stemgerechtigden was verdubbeld. Na acties van plaatselijke zwarte organisaties was bovendien een aantal Afro-Amerikanen bij de politie aangenomen (die in dienst traden van een politiekorps dat bekendstond om zijn gewelddadig optreden en gebruik van seksueel geweld tegen zwarten).²⁶ Wat betreft het verafschuwde systeem van rassensegregatie in de stadsbussen leek weinig erop te wijzen dat daar verandering in zou komen. Zwarte leiders hadden in oktober 1952 het gemeentebestuur voorgesteld het systeem in te voeren dat bestond in de plaats Mobile, 250 kilometer ten zuidwesten van Montgomery, waar de zwarte passagiers ook achter in de bus instapten en de blanken voorin maar waar de plaats van de scheidslijn afhing van waar beide rassen elkaar ontmoeten.²⁷ In 1953 en begin 1954 vond een reeks gesprekken plaats met het gemeentebestuur, waaraan ook werd deelgenomen door de Women's Political Council (WPC), een pressiegroep afkomstig uit de zwarte middenklasse die opkwam voor de rechten van Afro-Amerikanen, en die samen met andere zwarte organisaties ijverden voor een soepeler systeem van rassenscheiding.²⁸ Gezamenlijk maakten zij bezwaar tegen de slechte behandeling van zwarte buspassagiers en beklagden zich erover dat de bussen minder vaak in zwarte buurten stopten. Het gemeentebestuur beloofde uitbreiding van het aantal haltes, en na een oproep van de burgemeester trad er – tijdelijk – verbetering op in het gedrag van de buschauffeurs. Over de regeling van de zitplaatsen in de stadsbussen had het gemeentebestuur geen concessies gedaan.²⁹

Op 21 mei 1954, vier dagen na de historische uitspraak van het Hoogerechtshof in de zaak *Brown v. Board of Education*, die bepaalde dat rassenscheiding op scholen 'ongrondwettelijk' was, schreef Robinson als voorzitter van de WPC aan burgemeester Gayle een brief, waarin zij het verzoek om een soepeler zitplaatsenbeleid in de stadsbussen herhaalde. Ook drong zij er bij hem op aan zwarte passagiers voortaan vooraan in de bus te laten instappen. Robinson wees erop dat de Afro-Amerikaanse klanten, die driekwart van het totaal aantal buspassagiers uitmaakten, van doorslaggevend belang waren voor de winstgevendheid van de busonderneming, en bracht zij tevens onder de aandacht dat 'steeds meer van onze mensen samen met burens

en vrienden de auto nemen om verschoond te blijven van beledigingen en vernederingen door buschauffeurs'. Hoewel Robinson de burgemeester verzekerde dat de WPC hoopte dat een 'aanvaardbaar akkoord' op 'kalmte wijze' tot stand kon komen, waarschuwde zij ook dat er 'nu al plannen zijn om minder vaak de bus te nemen of zelfs helemaal niet meer van de bus gebruik te maken'.³⁰

Met de verkiezing van Clyde Sellers in het voorjaar van 1955 als wethouder openbare orde en veiligheid in Montgomery vervloog voor Robinson alle hoop op enige vooruitgang in de zaak. Sellers, een zakenman en voormalig hoofd van de verkeerspolitie van Alabama, was vastbesloten geweest zijn tegenstander – een gematigd politicus die twee jaar eerder was gekozen – te verslaan door op de rassenvooroordelen van de blanke kiezers in te spelen.³¹ In zijn verkiezingscampagne wees Sellers besprekingen over een versoepeling van de segregatie in de stadsbussen als 'onwettig' van de hand, en hij verzette zich krachtig tegen het doen van meer concessies aan de zwarte bevolking. 'Ik neem geen afstand van mijn principes,' aldus Sellers, 'en ben niet van plan mijn zuidelijke geboorterecht op te geven (...) Ik ga me niet anders opstellen om de stemmen van de negers voor me te winnen.'³² Zijn strategie slaagde en Sellers boekte een daverende overwinning.³³

Sellers zege viel samen met een nieuw busincident. Op 2 maart werd Claudette Colvin, een vijftienjarige scholier van de Booker T. Washington High School en lid van de jeugdorganisatie van de plaatselijke National Association for the Advancement of Colored People (NAACP), gearresteerd omdat ze in de bus niet wilde opstaan van haar zitplaats.³⁴ Colvin herinnerde zich later tegen de buschauffeur te hebben gezegd dat ze 'evenveel recht had als een blanke en niet van plan was op te gaan staan'.³⁵ Nadat de politie was gearriveerd en Colvin bleef weigeren haar plaats op te geven, werd ze – schoppend en krabbend – de bus uitgesleurd.³⁶ Toen Robinson en E.D. Nixon (een zwarte politieke activist en vakbondsman) van het incident hoorden, wilden ze het in eerste instantie aangrijpen om een rechtszaak tegen de wet op de bussegregatie aan te spannen. Maar omdat Colvin zich tegen haar arrestatie leek te hebben verzet, en bovendien zeven maanden zwanger bleek te zijn, werd het plan opgeschort.³⁷ Colvins veroorde-